

Rolul bibliotecarului în societatea contemporană

Prof. univ. dr. Mircea REGNEALĂ

Introducere

În literatura de specialitate occidentală, în ultimele decenii au apărut mai multe studii care analizează măsura în care biblioteconomia este o disciplină instituționalizată. Aprecierea cvasiunanimă este că biblioteconomia este într-adevăr una din cele mai instituționalizate discipline. Se aduc în acest sens argumente: educația de bibliotecă se desfășoară în bună parte în biblioteci și chiar multe școli de bibliotecari sunt localizate fizic în clădirile bibliotecilor. Instituționalizarea se reflectă și în numele asociațiilor profesionale. Astfel în lumea occidentală se vorbește mai frecvent de “library associations” decât de “librarian associations”; același argument se aplică și în cadrul școlilor de specialitate care sunt denumite “library schools” și nu “librarian schools”. Una din explicațiile acestei situații ar fi aceea că bibliotecarii au apărut după ce bibliotecile erau deja constituite și au avut inițial un rol cu totul lipsit de importanță. Se știe că multe secole, bibliotecarul nu a fost decât un paznic al cărților. Bibliotecarul ca furnizor de servicii profesionale este un concept nou, o creație a secolului al XX-lea, impusă de creșterea în volum a publicațiilor. Lumea din afara bibliotecilor vorbește de bibliotecari ca despre “cineva care are în îngrijire biblioteca și împrumută cărți”, în timp ce biblioteconomia este percepută drept “activitatea care se face în bibliotecă”. Din cauză că multe activități din bibliotecă par repetitive și aparent lipsite de tehnicism, aceeași lume nu consideră că bibliotecarul ar fi un profesionist, ci un simplu funcționar. Statutul bibliotecarului continuă încă să sufere ca urmare a acestui fapt. Înseși relațiile profesionale vorbesc de “vizita într-o bibliotecă” și numai arareori “de consultarea unui bibliotecar”.

Biblioteconomie și medicină

Vincent E. Giuliano (1) în 1989 făcea o paralelă între biblioteconomie și medicină. El ajungea la concluzia că bibliotecarul este mai dependent de bibliotecă decât medicul de spital. Bibliotecarul are nevoie de cărți și de alte instrumente de informare din bibliotecă spre a răspunde la întrebări, a pregăti bibliografiile, sau a îndruma lectura. Munca lui nu se poate desfășura

în afara bibliotecii. Un doctor poate prescrie medicamente și fără să fie în spital, în timp ce un bibliotecar, nu este în stare să “prescrie” materiale de lectură dacă nu se află în bibliotecă.

Stricta dependență de instrumente fizice are uneori consecințe nedorite asupra profesiei. Scos din bibliotecă, bibliotecarul este un Icar care și-a pierdut aripile.

Cele mai importante sarcini actuale ale bibliotecarului sunt cele în care acesta acționează ca un tip de consultant. Bibliotecarul este sau ar trebui să fie consultant în câmpul informației înregistrate la fel precum doctorul este consultant în probleme de sănătate. După prescrierea medicamentelor de către doctor, bolnavul merge la farmacist să i le identifice și să i le furnizeze. Prescrierea materialelor de informare sau de lectură este de asemenea o activitate profesională a bibliotecarului și urmând analogia, localizarea surselor de informare și a documentelor este uneori o sarcină mai dificilă decât cea a farmacistului.

O altă sursă a instituționalizării profesiei de bibliotecar provine din faptul că biblioteca a reprezentat și mai reprezintă încă un confortabil loc de refugiu pentru mulți bibliotecari care preferă să se piardă între cărți decât să intre în contact cu utilizatorii.

Procesul de dezinstituționalizare

În trecut existau bibliotecari care își exercitau meseria în afara spațiului bibliotecii. Un exemplu este dat de Germania care la începutul secolului avea bibliografi specializați în bibliotecile universitare cuprinși în departamentele academice corespunzătoare domeniului lor de competență. Această practică însă de integrare a specialistului în informare ca membru component al personalului academic nu s-a extins. Un alt exemplu este așa-numitul “bibliotecar din clinica medicală” care lucrează într-o bibliotecă medicală și a cărei activitate este asociată cu îngrijirea sănătății oamenilor în spitale participând la conferințe pe teme medicale și venind cu sugestii din literatura pe care o cunoaște în discutarea anumitor situații medicale mai complexe etc. În consecință, acești bibliotecari sunt ușor acceptați ca membri legitimi ai echipei medicale prin competența lor în materie de literatură de specialitate.

Un experiment interesant legat de dezinstituționalizare a fost făcut în Marea Britanie cu așa-numiții “floating librarians” în sectorul bibliotecii publice. Despre ce este vorba? În bibliotecă lucrează neprofesioniști în timp ce profesioniștii lucrează în afara bibliotecii în relație directă cu oamenii pe care îi servesc.

Un alt exemplu este dat de "broker-ii de informații". Broker-ii de informații îi regăsim încă înainte de deceniul al cincilea al secolului trecut, dar numai de două decenii sunt prezenți cu adevărat în câmpul informațional. Broker-ul de informații este un "bibliotecar-mercenar" care acționează în virtutea intereselor unor instituții devenind astfel un "bibliotecar dezinstituționalizat".

Tendința spre dezinstituționalizarea profesiei este tot mai evidentă în epoca contemporană. Tehnologia calculatoarelor și telecomunicațiilor permite din ce în ce mai mult bibliotecarului să-și îndeplinească obligațiile în afara bibliotecii.

Tehnologia a influențat bibliotecile în două moduri diferite.

Inițial, procesarea automată a fost aplicată în informatizarea bibliotecilor în domeniul gestiunii, al controlului de inventar al publicațiilor. Aceasta însă nu a avut nici o influență asupra destinației propriu-zise a documentelor care rămâne aceeași ca acum un secol. Așadar, o bibliotecă cu gestiune automatizată este numai cosmetic diferită de o alta.

Al doilea aspect legat de aplicațiile tehnologiei informației în bibliotecă este însă determinant schimbându-ne complet viziunea asupra biblioteconomiei. Este vorba de aplicațiile informaticii la căutarea, regăsirea, editarea și distribuirea informației. Accesul la sursele îndepărtate de informații, la bazele de date, al căror număr este astăzi de ordinul milioanei, surse care nu sunt prezente fizic pe rafturile bibliotecilor dar de care bibliotecile și utilizatorii lor beneficiază în mod deosebit constituie unul din aspectele "revoluționare" ale biblioteconomiei contemporane. Accesul la aceste noi resurse, în ultimii treizeci de ani înseamnă o nouă dimensiune informațională a bibliotecilor prin creșterea calității serviciilor de informare pe care bibliotecile, îndeosebi cele mici le poate oferi. Sursele de informare electronică au astăzi un efect profund și pozitiv asupra tehnicilor de furnizare a informației și probabil mult mai important este procesul de "decorporalizare" al bibliotecilor (disembodiment.). Biblioteca fără ziduri este o realitate. Acest proces de disembodiment continuă cu rapiditate. Pentru multe biblioteci astăzi, sursele de informare accesate prin Internet sunt mult mai importante decât cele stocate pe rafturile proprii. În multe biblioteci, publicațiile tradiționale au fost deja înlocuite cu cele electronice. O concluzie logică ar putea fi următoarea: în situația accesului generalizat la bazele de date, colecțiile bibliotecilor încep să semene între ele și oricine poate avea acces la același articol din orice loc și ori de câte ori este nevoie, cu condiția plății accesului.

În această situație, bibliotecile ca entități fizice, vor dispărea? Fără îndoială că nu. Dar unele din ele pot fi asemănătoare cu arhivele sau muzeele și vor fi frecventate pentru cercetări retrospective. Totuși direcția

viitoare pare a fi a bibliotecii cu colecții atât pe hârtie cât și pe suporturi electronice - biblioteca hibridă. În privința resurselor electronice, biblioteca modernă poate juca un rol din ce în ce mai important ca intermediar permițând acces la baze de date achiziționate așa cum biblioteca tradițională permite acces la documente pe hârtie. Unii specialiști consideră că biblioteca modernă va îndeplini doar rolul de canal de informații de la bazele de date, pe care le achiziționează, la utilizatori. Ba mai mult, în viitor, mulți utilizatori nici nu vor mai trece pe la bibliotecă accesând de acasă de la propriul calculator informațiile care îi interesează, cu sprijinul bibliotecii, care le preia IP-ul, iar formele de acces interactiv le va ușura munca. O asemenea situație există deja la Biblioteca Universității din Milano. Și la noi, achiziția Bazelor de date Proquest și Springer, de exemplu, deținătoare a peste 5.000 de publicații full text, de către bibliotecile centrale universitare din România a determinat modificări în accesul utilizatorilor la informația pe care în mod firesc o ofereau bibliotecile respective. Publicații full text pot fi astăzi accesate de la orice calculator al Universității, de la catedre sau laboratoare și chiar din locații mai îndepărtate de bibliotecă, cum este Ministerul Educației și Cercetării, frecventarea bibliotecii nemaifiind obligatorie.

Viitorul profesiei de bibliotecar

Dezvoltarea tehnologiei în epoca electronică va face ca dependența bibliotecarului de cărți fizice să scadă progresiv. Vom vorbi în curând și la noi de bibliotecarul electronic sau bibliotecarul virtual așa cum vorbim de biblioteca electronică sau biblioteca virtuală. Bibliotecarul contemporan devine din ce în ce mai mult un consultant în informare după cum profesorul a devenit un consultant în învățare.

Specialiștii străini în științele informării își pun o serie de întrebări legate de viitorul profesiei de bibliotecar: cererile de informare în ce măsură se vor dezvolta în deceniile următoare? vor avea nevoie oamenii în viitor să fie ajutați în rezolvarea problemelor lor informaționale sau însăși tehnologia prin perfecționarea ei îi va ajuta și nu va mai fi necesară prezența unui intermediar? bibliotecarul profesionist se va putea el repede adapta la schimbările vremii pentru a răspunde provocărilor prezentului?

O analiză a evoluției societății informației conduce la concluzia că cererea de informație este în creștere în toate segmentele societății. Preocupări și cereri în legătură cu formarea continuă sau îngrijirea sănătății, de exemplu, presupun cereri tot mai numeroase de informații. Vor trebui create instrumente informaționale mai perfecționate pentru a răspunde acestor cerințe. În condițiile în care achiziționarea, prelucrarea și diseminarea informației devin elemente esențiale pentru viața oamenilor,

bibliotecarii, ca furnizori calificați de informații, vor crește în valoare și recunoaștere.

Problema poate fi pusă și altfel. Dacă publicațiile și sursele de informații de toate tipurile devin ușor accesibile publicului prin P.C-urile de acasă și dacă tehnicile de căutare în baze de date sunt accesibile tuturor, mai e nevoie de bibliotecari?

JoAnn Stefani crede că nu: "Progresul economic și factorii economici vor pune capăt relației intermediar-utilizator. Dacă educația online și limbajele de comandă sunt atât de perfecționate încât utilizatorul-final poate el însuși să-și caute informația, nu va mai fi nevoie de un intermediar. În plus, dacă costurile căutărilor sunt reduse iar valoarea economică a serviciilor de intermediere va scădea corespunzător, aceste servicii vor deveni nerentabile" (2).

Bibliotecarul consilier de informare

Pe termen lung JoAnn Stefani poate avea dreptate.

Astăzi însă suntem încă departe de acest moment. Educația pentru informație, deși în unele țări se face începând de la grădiniță, nu reușește să instruiască oamenii în așa măsură încât să nu mai aibă nevoie de sprijin, iar serviciul de referințe din biblioteci să dispară.

Pe de altă parte, sursele electronice vor fi tot mai sofisticate încât o instruire a utilizatorului va fi absolut necesară oricând. Nu există încă nici acele programe informatice ideale care să selecteze ele însele informația dorită. Așadar, specialiștii în informare vor servi și în viitor ca ghizi pentru depistarea resurselor și adesea ca interpreți ale lor.

De aici se ajunge la altă concluzie și anume că specialiștii în informare trebuie să fie calificați atât din punct de vedere informatic cât și în anumite domenii științifice spre a face față cu competență cererilor utilizatorilor care sunt din ce în ce mai specializate.

Se așteaptă ca ei să îndeplinească funcția de "analist al informației": să caute, să găsească și să selecteze informația iar rezultatul evaluării să fie apoi prezentat solicitantului. Forest Horton referindu-se la acest tip de persoană, o numește "consilier de informare" al cărui rol profesional va fi de a ajuta căutătorii de informații "să-și articuleze mai bine cererile de informații" (3). Specialiștii în informare ai viitorului trebuie să aibă un rol mai activ în educație și învățământ, fiind singurii calificați să instruiască oamenii cum să selecteze sursele, cum să aibă acces la ele și cum să le exploateze. Dar sarcinile lor nu se vor opri aici – ei vor trebui să aibă un rol mai important în extinderea și utilizării publicațiilor electronice, a rețelelor de informare, a bazelor de date locale, în crearea unor fișiere proprii pentru

utilizatori, în implementarea unor noi tipuri de servicii de informare. Ei vor trebui să aibă o legătură permanentă cu utilizatorii cărora să le ofere date în legătură cu noile surse de informare. În orice caz, majoritatea specialiștilor în științele informării sunt de acord că rolul profesionalistului în informare va crește în perioada care urmează.

Unii definesc acest nou tip de bibliotecar “bibliotecar electronic”. El este bibliotecarul fără bibliotecă și comunică cu clienții săi prin Internet informațiile obținute din diferite surse.

În acest sens, J. F. Reintjes notează: “În rețelele viitoare integrate de transfer al informației, bibliotecarii vor fi resursele umane cele mai prețioase. Ei vor stabili metodologia exploataării eficiente a bazelor de date care va fi pusă în practică de serviciile-expert” (4).

Educația pentru profesie

Întrebarea care se pune din capul locului este următoarea: poate profesia noastră să se adapteze repede mutațiilor contemporane? Dacă răspunsul este pozitiv, care este direcția de dezvoltare a profesiei de bibliotecar acum la începutul mileniului trei?

Primul lucru care trebuie făcut, după părerea noastră, privește fixarea competențelor pe care trebuie să le aibă specialistul din bibliotecă. Atât SUA cât și Uniunea Europeană au finanțat proiecte importante în această direcție făcând profilul “intermediarului în informare” ale cărui competențe îndeosebi în educație și în învățământ au fost clar determinate.

Din păcate, multe școli din lume au o anumită rezistență la nou. Curricula lor continuă să se înnoiască cu destulă întârziere la fel și denumirile lor. Nouă, la București, ne-au trebuit cincisprezece ani să redefinim specialitatea noastră din bibliologie și știința informării în științele informării și documentării. Dacă noi avem o anumită scuză în sensul că învățământul nostru profesional nu a funcționat timp de aproape o jumătate de secol și o structură instituționalizată care să se continue practic nu exista, în alte țări, asemănarea justificării nu apar și totuși înnoiri importante nu au fost înregistrate.

Cele mai numeroase instituții de învățământ care pregătesc bibliotecari poartă astăzi în denumire termenii de știința bibliotecii și știința informării (library and information science).

Relația între știința bibliotecii și știința informării, respectiv între biblioteconomie și documentare, cu toate discuțiile făcute pe această temă nu este pe deplin clarificată.

Voi reaminti celebra definiție dată științei informării de Harold Borko după al doilea război [...] disciplină care studiază proprietățile și

comportamentul informației, forțele care guvernează fluxul informației și mijloacele de prelucrare a informației pentru un optim acces și utilizare [...]. Ea este atât știință pură cât și știință aplicată care dezvoltă servicii și produse" (5). Este o definiție larg acceptată și astăzi care continuă să acopere întreaga arie a științei informării.

Dacă inițial se vorbea doar de documentarist și bibliotecar, dezvoltările ulterioare ale informării computerizate au permis apariția și a noțiunii de specialist în informare.

În ultimii treizeci de ani au fost înregistrate mai multe disfuncții în relația dintre știința informării și știința bibliotecii în problema formării profesionale inițiale. Pe de o parte, este neîndoielnic faptul că marea majoritate a celor care sunt numiți astăzi specialiști în informare nu provin din școlile de bibliotecari și nu au nici educație formală în știința informării. E greu de contestat, de asemenea, faptul că progresul înregistrat în știința informării vine din afara profesiei de bibliotecar. Pe de altă parte, paradoxal, școlile noastre de bibliotecari sunt cele care formează, în cele mai multe locuri, și specialiști în știința informării.

Mai există, e adevărat, alte instituții care au programe de formare în știința informării. La o privire mai atentă a curriculum-ului acestor școli se constată că de fapt programele lor nu sunt în știința informării ci în știința calculatoarelor, în informatică, ceea ce este cu totul altceva. Acele instituții de formare care consideră știința informării sinonimă cu știința calculatoarelor nu pot fi luate în serios și oricine înțelege de ce. E adevărat că știința informării se folosește astăzi intens de calculator, ca de o unealtă formidabilă, dar câte alte domenii nu utilizează calculatorul? Nu trebuie totuși să facem confuzie între instrument și aplicația sa.

Aproape toate școlile de biblioteconomie din lume acreditate poartă astăzi în nume sintagma de "știința informării". Modul în care știința informării este prezentă însă în curricula acestora diferă de la o școală la alta. În cele mai multe însă numărul disciplinelor din știința informării este mult inferior celor din biblioteconomie. Adevărul e că multe școli nu știu cum ar trebui să arate cu adevărat o bună programă pentru știința informării, programă care să nu se suprapună cu cea din biblioteconomie. Întrebările care revin adesea în comentariile specialiștilor sunt următoarele: cât și ce din știința informării trebuie să cuprindă o programă care pregătește bibliotecari? specialistul în știința informării trebuie pregătit separat și dacă da, câte cunoștințe din biblioteconomie trebuie să primească?

Esența curriculum-ului pentru formarea bibliotecarului este comunicarea umană, în general. Bibliotecarul trebuie să studieze și să-i devină familiare toate aspectele ciclului comunicării, de la crearea și înregistrarea cunoștințelor, achiziția, prelucrarea acestora de către agenți,

până la asimilarea și aplicarea lor practică. Multe din aceste procese se desfășoară în sau în afara bibliotecii, dar ele nu pot acoperi întregul ciclu de formare. Centrul atenției în formarea profesională viitoare va fi specialistul în informare și modul în care el poate sprijini procesul de comunicare.

Se discută de câțiva ani în presa de specialitate despre competențele necesare unui bibliotecar în viitor. Nu aș dori să revin asupra disputei istorice dintre bibliotecari și documentariști, dacă mai importantă este litera sau numărul (6). Pentru comunicarea interumană, fie ea formală sau informală, cuvintele sunt mult mai importante decât numerele, și aceasta nu pare să se schimbe în viitorul apropiat. Un bibliotecar trebuie fără îndoială să aibă competențe în comunicare, principala activitate a documentariștilor

În ultimii ani, o atenție sporită a fost acordată tipurilor de management incluzând totul de la statistici la cercetări operaționale. Exagerările implicării disciplinelor de management în educația de bibliotecă, consideră specialiștii, a dăunat global, pregătirii bibliotecarului. Nu toți bibliotecarii, susțin ei, au abilități de management indiferent că acesta se referă la documente, tehnici sau la personal. Părerea noastră este că nu toate formele de management sunt irelevante pentru bibliotecari. Managementul marilor structuri poate interesa, e adevărat, numai pe unii, dar abilitățile manageriale privind organizarea muncii trebuie să preocupe pe toată lumea.

Bibliotecarul viitorului este dependent de calculatoare și rețele de telecomunicații. El va trebui să înțeleagă posibilitățile și limitele tehnologiilor de achiziție, stocarea și diseminarea informatizată a documentelor. Aceasta nu presupune neapărat înțelegerea mecanismului funcționării calculatoarelor, așa cum cei mai mulți dintre noi nu înțelegem mecanismul de funcționare a automobilelor, dar ne folosim de ele. Important pentru bibliotecari este să cunoască bine caracteristicile bazelor de date disponibile prin Internet, precum și modul în care aceste resurse pot fi exploatate cu eficiență.

În biblioteconomie ca și în șoferie este mult mai util să-ți formezi deprinderi decât să cunoști funcționarea mecanismelor de care te slujești – cel puțin pentru o bună parte dintre noi.

Concluzii

În urmă cu peste două decenii, americanul A. Brown vorbea cât de terifiant este valul schimbării pentru cei mai mulți oameni care nu vor sau nu pot să renunțe la vechi în favoarea noului (7), agățându-se cu disperare de vechile structuri, tehnici și metode de lucru. În multe locuri, biblioteca a devenit o structură, învechită. Bibliotecarii au datoria să construiască un nou tip de bibliotecă bazată mai degrabă pe expertiză tehnică decât pe facilități fizice. Este timpul schimbării, timpul modernizării profesiei. Bibliotecarul

trebuie să țină pasul noului și să se integreze repede, ca element indispensabil, în societatea informației.

Note și bibliografie

- (1) **GIULIANO, Vincent E.** The Relationship of Information Science to Librarianship: Problems and Scientific Training. În: *American Documentation*, 20 Aprilie 1989, p. 344-345.
- (2) **STEFANI, JoAnn.** O Weep for Librarianship. In: *Southeastern Librarian*, nr. 1, 1992, p. 14.
- (3) **HORTON, Forest W. Jr.** Human Capital Investment: kez to the Information Age. In: *Information and Record Management*, July 2002, p. 38.
- (4) **REJNTJES, J. F.** Instant Librarians. În: *Christian Science Monitor*, 3 August 2002, p. 9.
- (5) **BORKO, Harold.** Information Science: What is It? In: *American Documentation*, 19, nr. 1, 1968, p. 5.
- (6) Este vorba de disputa între bibliotecari și documentariști cunoscută în literatura de specialitate ca disputa între litere și cifre. Vezi în acest sens “Corelația biblioteconomie-documentare și implicațiile ei contemporane”. În: **REGNEALĂ, Mircea.** *Studii de biblioteconomie*. Constanța: Ex Ponto, 2001, p. 167-212.
- (7) **BROWN, A.**, The Age of Osiris: Tumult and Transformation. In: *The Futurist*, 14, nr. 2, 1990, p. 20.